

ДРЕВНОЕГИПЕТСКОТО „УЧЕНИЕ“ ЗА КОНТРОЛА НАД СЪРЦЕТО“ СПОРЕД „ПРИКАЗКА ЗА ПРЕТЪРПЕЛИЯ КОРАБОКРУШЕНИЕ“

Сергей Игнатов, И Б У

При сегашното състояние на изворовата база и научната литература, може да се приеме, че съхраняваният в Ермитажа ръкопис на „Приказката за претърпелия корабокрушение“ е записан по време на XIII династия, т. е. около 1785 г. пр. Хр. (не е изключена и по-ранна датировка). Запазеният ръкопис обаче е по-късен от самото съчинение. Египет от „приказката“ от папирус № 1115 се датира между 41 година на Менхутеп I и около 16/17–18 година на Сенворсе I (т. е. няколко десетилетия около 2000 г. пр. Хр. 1).

Безспорно в „Приказка“-та е налице ярко изразена връзка с дидактическата литература. Акцентът е върху правилното говорене и слушане, като авторът се позовава на древноегипетското „учение за контрола над сърцето“ или с други думи „как да владееш себе си“.

В папирус № 1115 от Ермитажа думата сърце – *jb* се споменава шест пъти:

1. Да бъде твоето сърце спокойно, *h3tj-cl*

1б.... да бъде твоето сърце в ръката ти (т. е. с теб).

20.... според желанието на сърцето си постъпвай, ...

29.... по-храбро (30) е сърцето им отколкото на лъвовете.

42.... сърцето ми бе мой другар.

132.... Ако... изцяло овладял си своето сърце, ...

149.... глупост казах аз в сърцето му (според него).

В египетския език съществуват две думи, които имат общо значение „сърце“ – *jb* и *h3tj*. А. Вассоевич², като се позовава на О. Берлев напомня, че както отдавна е очевидно, древните египтяни „са престанали да помнят всичките многобройни старинни наименования за външните части на тялото, възходящи към семитско-хамитските корени. Древните общосемитски корени са били заменени с описателни изрази, които за дълго заели своето място в основния речников фонд на египетския език. В същото време вътрешните органи, които са скрити от „лошото“ око, продължавали да бъдат назовавани по стария начин и за тях се употребяват думи, производни от семито-хамитските корени“.³

Така по странен начин вътрешен орган като сърцето, който съхранява своето древно общо семито-хамитско название *jb*⁴ получава и второ описателно название *h3tj*⁵ (нисба от *h3t* – „предна част“).

Общото семито-хамитско *jb* има еквиваленти и в други езици от това семейство:

аккадското – *libbu* (*m*) – „сърце“, „вътрешност“

древноеврейското – *leb* – „сърце“

арабското – *lubbu* – „сърцевина“, „ум“, „разум“, „душа“, „сърце“.

На споменаването на сърцето в средноегипетския език е посветен трудът на А. Пинкоф⁶. Един от неговите основни изводи гласи следното: „Що се отнася до филологическата част, на нас все пак ни се струва, че терминът *ḥ3tj*, който в по-ранния период е със значение „гръд“, в класическата епоха на Старото и Средно царство изглежда се употребява като технически термин, който означава „сърце“ – материален орган у животните и човека. През същата епоха терминът *jb* се употребява за обозначаване на „разум“ и „дух“.⁷

Подобен извод откриваме и в статията на Е. Ринкон–Поса⁸. В коптския език думата *jb* е изместена от *ḥ3tj* и заменена от нея, като началото на този процес е още в късноегипетския език. Х. Грапов⁹ счита, че двете думи, освен за означаване на части от тялото, се употребяват още и за сърцето като вместилище на разума, чувствата, желанията и пр. Сложните представи на египтяните за сърцето са отразени и в глави 26, 27, 29, 30 и др. от „Книга на мъртвите“¹⁰. Предложеният пример усложнява още повече нашето разбиране за *jb*, но от друга страна спомага да се вникне в по-дълбокия смисъл на понятието, вложен в папирус № 1115:

„Говори той: – Сърце мое, на моята майка, сърце мое, на моята майка! Сърце мое на моите *ḥrgw* (проявления, форми)! Ти си моят Ка (Двойник) в моето тяло“¹¹.

Този стих от „Книга на мъртвите“ може да бъде сравнен с „Приказка“-та, където в 42 ред сърцето е наречено „другар“, „събеседник“. Акцентът е върху разбирането на сърцето – *jb* като „Двойник“.

В известна връзка с 30 глава от „Книга на мъртвите“ се явява и 20 изречение от „Текстове на саркофазите“, в което също се утвърждава връзката между сърцето и майката на починалия:

„Дадено ти е сърцето (*jb*) на твоята майка, твоето сърце (*ḥ3tj*) от твоята плът“¹².

Като един вид доклад за завършването на определена мисия разглежда началните думи на претърпелия корабкрушение Б. Брайън¹³: „*wḏ3 jb.k ḥ3tj-c*“. Тя предполага, че поучителната част в думите на моряка е неподходяща, тъй като обикновено в поученията се препоръчва да не се говори, ако не се пита. В египетските поучения често се засяга въпросът за различните рангове и съответстващото им поведение. Текстове като поучението на Птахотеп¹⁴ и папируса Ани¹⁵ внушават, че придвижването по йерархичната стълбица е прерогатив на бога. Човекът трябва да се придържа към своето положение, защото стремителният напредък е нещо не съвсем добро. За определена връзка на приказката с египетската мъдрост Б. Брайън счита, че говори и фактът, че героят *šmsjw* е наречен *jkṛ* по подобие на Аменемопе, който също е наречен *jkṛ* в съответния текст¹⁶. Тя продължава линията на Е. Отто¹⁷ като използва древноегипетските поучения за тълкуване на „Приказка“-та, което е твърде нужно. У. Симпсън¹⁸ смята, че началото на текста е аналогично на текстовете от каменоломните Вади Хаммамат и Синай. Според неговия извод началната фраза на претърпелия корабкрушение: „Да бъде спокойно твоето сърце, *ḥ3tj (wḏ3 jb.k ḥ3t-c)*.“ е изцяло дидактична.

Ако египетските поучения обаче се възприемат единствено като напътствия за това как да се държи човек в обществото, едва ли ще се стигне до съществен напредък в разбирането на древните текстове. Смисълът и съдържанието на думата *wḏ3* е „доволен

съм“, „цял съм“, а така също „процъфтяващ“, „благоприятен“, „силен“, „здрав съм“. В контекста на „Приказка“-та това състояние на сърцето отразява първата степен от контрола над него. Ней човек е длъжен да постигне след безпокойствата и грижите, още докато се намира в обкръжението на себеподобните си в този свят. Смисълът е в това, че всичко страшно и лошо е вече назад и човек трябва да се окуражи и подготви за предстоящото.

За следващата по-висока степен говори 16 ред на „Приказка“-та:

„... да бъде твоето сърце в ръката ти (т. е. с теб) (*jb m^c.k*)“.

Сърцето трябва да присъства и да е под контрол в такава трудна и отговорна ситуация като доклада пред фараона. Тук трябва да се има предвид, че египетският цар според разбиранията на египтяните е не просто и само глава на държавата, а бог¹⁹. Царският дворец също се схваща като божество, така че зад неговия праг е вече друг свят. Затова при прехода е необходимо човек да бъде в състояние на (*jb m^c.k*). Така и сърцето на мъртвия трябва да бъде неотлъчно с него и да не се губи в процеса на преход към вечността. Показателен в това отношение е текста от гробницата на Пахери:

„Да бъде истинското ти сърце с теб (*jb.k m^c.k*)“²⁰

Подобен израз се среща и в папируса на Ани от „Книга на мъртвите“²¹:

„Моето сърце е в мен..., живея аз в истина, съществувам аз в нея (*m3^ct*)“.

В глава 27 от същия папирус се казва:

„Сърцето му принадлежи, могъщ е той с него.“

Напълно противоположното състояние е описано в „Синухе“:

„Смути се моето сърце, трепереха ръцете ми, трепет обхвана всички мои членове“.²²

Ако състоянието *jb m^cN* означава живот в този и в другия свят и е условие да се оцелее, то в ред 20 на „Приказка“-та се описва неговата противоположност, която заема особено място в двата други текста, свързани в една или друга степен с нея. В „Синухе“ се казва:

„Ако сърцето му жадува бой, нека каже желанието на сърцето си.“²³

Историята на египтянина Синухе е добре известна и няма съмнение, че да се постъпва съгласно *hrt-jb* е лошо. За боеца от страната Речену това завършва със смърт. Г. Позенер предлага *hrt-jb* да се превежда като „темперамент“²⁴. Птахотеп също обсъжда състоянието *hrt-jb*. Този пример е забележителен с това, че текстът предлага възможност за замяна на *hrt-šms*:

„Не губи безполезно времето си

а) следвайки сърцето (съпровождайки сърцето)

б) по желание на сърцето²⁵

От контекста се вижда, че ако човек постъпва съгласно *hrt-jb*, това означава да бъде далеч от мъдростта. Разбира се, този извод е частен и разкрива само един аспект от словосъчетанието.

Най-високата степен в контрола над сърцето е описана в ред 132 на „Приказка“-та. Ако всичко казано до тук е свързано със света на хората и техния преход в отвъдното, то 132 ред ни въвежда в свършено различна проблематика. Египетският моряк след корабкрушението на предела на човешкия свят, по божествена воля попада на ост-

ров, обитаван само от богове и там се среща с божеството – Змей, което пази границите на света. Змеят, поучвайки го, му посочва условията, които трябва да спазва, за да прекрачи отново границите на света и да се завърне в Египет:

„Ако ти си силен, ако напълно си овладял своето сърце (*d3jr-jb.k*) = ако се смириш), (133) то ще напълниш обятията си с децата си, ще целунеш (134) своята жена, ще видиш своя дом – това е по-добро от всяко нещо.“

И така възможността за завръщане от света на боговете в света на хората се осъществява по пътя на *d3jr-jb.N*. В този смисъл не можем да не се съгласим с Б. Брайън²⁶, че главната тема на „Приказка за претърпелия коработрушение“ и дидактическите прозведения е контролът над сърцето *d3jr-jb.N*. За неговото прилагане Птахотеп съветва:

„Не го прекъсвай в неговото време (когато говори),
дори тогава, когато той говори, без да познава тези неща.

Ще донесе твоето смирение (*d3jr-jb.N*) (на теб) богатство от неговите знания“.²⁷

Х. Гьодике²⁸ разглежда *d3jr-jb.N* като сложно съществително.

И така, в „Приказка за претърпелия коработрушение“ можем да очертаем три основни степени на учението за контрола над сърцето, които позволяват на древните египтяни да живеят в този свят, да бъдат в състояние на преход в другия и да се завръщат от света на боговете в света на хората посредством овладяването на *wdjb.N*, *jb.Nm^c.N*, *d3jr-jb.N*.

Бележки

1. *Ignatov S., Some Notes on the Story of the Shipwrecked Sailor, The Journal of Egyptian Archeology*, 80, 1994
2. *Вассоевич А., Наблюдения над хирургическим папирусом Эдвина Смита*, I, 1–12, в сб: Древний и Средневековный Восток, Москва 1984, 15
3. *Вассоевич А.*, оп. cit., 15
4. *Erman A., Wörterbuch der Ägyptischen Sprache*, Bd. I–V, Leipzig – Berlin 1926–31, I, 59
5. *Erman A.*, оп. cit, III, 26–27
6. *Piankoff A., Le „coeur“ dans les textes Egyptiens depuis l’Ancien jusqu’a la fin du Nouvel Empire*, Paris, 1930
7. *Piankoff A.*, оп. cit., 140
8. *Ринкон–Поса Э., Некоторые вопросы физиологии сердца в папирусе Эберс, в: Вопросы истории, естествознания и техники*, 1984, 1, 91
9. *Grapow H., Anatomie und Philosophie. Grundriss der Medizin der Alten Agypter*, Ed I, Berlin 1954, 63
10. *Budge W. E. A., The Book of the Dead*, 3 vols, London 1898
11. *Budge W. E. A.*, оп. cit., 30 B
12. *De Buck A., The Egyptian Coffin Texts*, 3 vol., Chicago, 1935–1947

13. *Bryan B.*, **The hero of the Shipwrecked Sailor**, *Sarapis (The American Journal of Egyptology)*, 1979, V, 1, 5
14. *Zaba Z.*, **Les maximes de Ptahotep**, Prague, 1956
15. *Bryan B.*, op. cit.
16. *Bryan B.*, op. cit.
17. *Otto E.*, **Die Geschichten des Sinuhe und des Schiffbruchigen als „lehrhafte Stucke“**; ZAS 93, 1966, Ss. 100–111
18. *Simpson W. K.*, **The Literature of Ancient Egypt**, New Haven–London, 1972
19. *С. Игнатов*, **Папирусът не расте на скала**, София, 1998 2, 9
20. *Sethe K.*, **Urkunden der 18. Dynastie**, 4. Aufl., Leipzig, 1906–1909, 115, 3
21. *Budge W. E. A.*, **The book of the Dead. The papyrus of Ani**, London 1825, XXIX
22. *Blackman A.*, **Midle–Egyptian Stories**, Pt. I, Bruxelles, 1932
23. *Blackman A.*, op. cit., B 125
24. *Bryan B.*, op. cit., 6
25. *Zaba Z.*, op. cit., 31
26. *Bryan B.*, op. cit.
27. *Zaba Z.*, op. cit., 65–67
28. *Godicke H.*, **Die Geschichte des Schiffbruchigen**, Wiesbaden, 1974

THE ANCIENT EGYPTIAN NOTION OF THE HEART ACCORDING TO THE STORY OF THE SHIPWRECKED SAILOR

Sergey Ignatov

SUMMARY

The article deals with the ancient Egyptian notion of the heart. The Story of the shipwrecked sailor embodies three levels from the ancient Egyptian teaching about the regulation of the heart: *j.wd3.jb.N*, *2.jb.Nm-^c.N*, *3.d3jr.jb.N*.